

Rasyonel-İrrasyonel Dikatomik İlişkilendirmelerinin Sorunlu Kıldığı Değer Zeminleri *

Muhammet ÖZDEMİR**

Özet-Bu çalışmada toplumsal yaşamın akılcılaştırılmasından (rasyonalizasyon) kaynaklanan bir ikilemin Türkiye özelindeki izdüşümleri modern metinler bağlamında tartışılmaktadır. Akıldışılık (irrasyonelite), belirli bir tür akılcılaştırmaya aykırı gerçekleşen her türlü toplumsallığın niteliği olarak alınmaktadır. Tamamlanmamış bir modernlik fikri yerine baştan beri yanlış olan bir modernlik fikrinden hareket edilmektedir. Böylece aydınlanmadan beri Kıta Avrupası kültüründen dünyaya dayatılan bir ikileme değinilmekte ve Türkiye özelindeki bir değerler bağlamında bu ikilemin neden olduğu psikolojik ve toplumsal sorunlara yoğunlaşmaktadır. Buna elverişli bir dolayım yaratmak amacıyla tarih dışı bir konumlanmanın arandığı bu araştırmada, değerler eğitimi özelinde olmak üzere, modern Türkiye'nin düşünsel tarihi ve hâlihazırdaki sorunlar tartışmaya açılmaktadır. Bu noktada Türkiye'nin mevcut değer sorunları, şizofrenik bir içerikle anlamlandırılmaya çalışılmaktadır. Çünkü bu sorun, metafiziksel bir sorundur ve varlığın anlamlandırıldığı bilgi temelleriyle ilgilidir. Türkçede yapılan düşüncenin içerisinde bulunduğu açmazlar, değerler için hem iletişimsel bir olanaksızlık yaratmakta, hem de öznenin mümkün zihinsel dolayımını önceden bu topluma yabancı kavramlara göreli kılmaktadır. Bu durum, metin içerisinde verilen birçok örnekle somutlaştırılmakta ve daha sonra bu örnekler düşünsel uygulamalar için kullanılmaktadır. Değerlerle ilgili akla uygunluğun, toplumsal ihtiyaçlara görelilikle anlamlandırıldığı bu

* Bu metin, 26-28 Ekim 2011 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi'nde düzenlenen "Değerler Eğitimi" Sempozyumu'nda sunulmuş bildiri metninin eklemeler ve çıkarmalar yapmak suretiyle önemli ölçüde geliştirilmiş bir halidir.

** Yrd. Doç. Dr., İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü

E-posta: muhammetozdemir34@yahoo.com.

çalışmada, gerekli kritiklerden sonra toplum metafiziği açısından olanaklı bir öneride bulunmaktadır. Çalışmanın temel savı şudur: Değerlerin aydınlanmacı bir akli temele dayanması gerekmemektedir ve işte bu nedenle değerler konusunda doğal bilimlerin ve aydınlanmanın sınırlarından kurtulmak gerekmektedir.

Anahtar Kelimeler- Değerler, Türkiye, Dil, Tarih, Toplum, Gereksinim, Metafizik

Giriş

Bu çalışmanın amacı, genel olarak, modern toplumsal akılcılaştırma (rasyonalizasyon) yaklaşımlarının Türkiye’de değerler özelinde yarattığı problemleri bir ikileme haline getirilmiş “rasyonel” ve “irrasyonel” karşıtlığı üzerinden dile getirmektir. Birçoklarıncı –sözgelimi Jürgen Habermas ve Alain Touraine için- modernlik tamamlanmamış ve hala mümkün en iyi proje iken, onlar için aydınlanmacı fikirden gelen toplumsal akılcılaştırma evrime uğramış görünmektedir ve artık tek bir tür akılcılaştırma veya akliliğe aykırılık anlamında irrasyonelite yerine genişletilmiş bir aklilik söz konusudur (Touraine, 2004, s. 200). Bu çalışma, söz konusu geliştirilmiş modernlikler fikri yerine herkes için uygun olmayan ve hatta bazıları için yanlış modernlik düşüncesinden yola çıkmaktadır. Böylece değerler eğitimi özelinde söz konusu olan aykırılıklar bir çeşit irrasyonelite bağlamı olarak alınmakta ve tek çeşit toplumsallaşma tarzına maruz kalmanın verdiği çaresizlikle Türkiye’de söz konusu olan bazı problemler modern metinler bağlamında yeniden tahlil edilmektedir.

Çalışmanın yöntemi, birbirine ilişkili üç farklı anlamı imleyen üç temel kavram olarak ‘değer’, ‘yaşam bütünlüğü’ ve ‘akıl’ arasında olanaklı bütün özdeşimsel evrenleri, Türkiye’de değerler eğitimi zemininde felsefi bir çözümlemeye tabi tutarak, buradan hareketle değerler eğitimine ilişkin yeni bir içeriği önermek üzere modern metinlerin tahlilleri şeklinde belirlenmiştir. Bununla ilgili olmak üzere, modern Türkiye’nin Batı bilimine ve uygarlık bütünlüğüne göreli kurgulanmış tarih, dil ve kültür politikalarına değinilerek, olumlayıcı veya olumsuzlayıcı bir önyargıya bağlı kalınmaksızın bu politikaların ilham aldıkları rasyonel-irrasyonel karşıtlığına önkoşullanmış geçmiş varoluş süreçleri oldukça pragmatik bir üslupla eleştirilecektir.

Postmodern ve özgürlükçü liberal felsefelerin görece evrensel yeni etkinliklerinin meşrulaştırdığı tematik bir konumlanmadan faydalanılarak modernlik ve aydınlanmacılık, toplumsal akılcılaştırmanın (rasyonalizasyon) ihmal ettikleri bağlamında yeni bir değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Ardından toplumsal

akılcılaştırmayla ilişkilendirilebilecek eski kültür politikalarının değerler eğitimideki mümkün olumsuz yansımalarına yer verilecektir. Sonra bu noktanın zorunlu kıldığı akli çözümsüzlüklerden hareketle yaşamsal bütünlüğün gerekli kıldığı değer içeriklerine bağımsız ve görece aşkın bir anlam dolayımı kazandırılmaya çalışılacaktır. Elbette bütün bunlar modern varlık kavrayışı ve bilgi anlayışıyla ilişkilidir. Yani varlıkla anlam arasındaki mümkün bütün ilişkiler ve bu ilişkilerin hangi düzeyde bilginin ortak içeriğine katılabileceği soruna yapılan bütün değiniler bizi ilgilendirmektedir. Bu denli disiplinler arası bir dağınıklık içerisinde biz, burada, yeni dünyanın sağladığı eleştirel elverişlilik ortamından destek alarak değerlerin aktarılmasına dair yeni bir kavrayış girişiminde bulunacağız.

Modern Türkiye’de Değerler Düşüncesinin Felsefi Arka planı

Aydınlanma döneminin ve bütün bir modernliğin en etkili toplum yazarlarından birisi olan Jean Jacques Rousseau’nun işaret ettiği gibi, ‘değer’ olgusu veya kavramı hiçbir şekilde ‘yaşam bütünlüğü’nden arındırılamaz (Rousseau, 2010, s. 3-22). Bunun anlamı şunu demeye gelir: Aristoteles’in teslim ettiği şekilde mecburen toplumsal olan insanın (2009, s. 17) doğayla, diğer insanlarla ve kendisiyle olan varolma ilişkilerinin bütünü olarak yaşamın kendisi, bilgi olarak yazılaştırılan ve aslında ortak çıkarları koruyan ve yöneten ve bu şekilde son noktada insanların uzlaşımından otoriteryenliğini/kesinliğini alabilen yasakoyucu anlamların varlığını öngerektirmektedir (el-Fârâbî, 1986, s. 117-119).

Bu bakımdan değerler, bir anlamda görünmeyen önkoşullandırıcı kuralsal dayatmalar olarak toplum olabilmiş bir birlikteliğin zorunlu unsurlarından bir tanesidir (Erdem, 2003, s. 35 vd). Fakat toplumsal zorunluluğu kabul edilen ve pragmatik yanı ağır basan bir ortaklık sözleşmesi dolayımı olarak değerlerin, bağlı buldukları toplumsal varlık alanlarına göreli olmaları gerekmektedir. Çünkü değerlerin varlık ve içerik koşullarını belirleyen en temel etken, belirli bir zaman ve mekândaki toplumun kendisi ve bu topluma ait olan deneyimlerin bütünüdür. Bu anlamda değişim diye kavradığımız bağımsız değişkenin mümkün sınırlarını belirleyen de aslında aynı toplumun ihtiyaç ve gereksinimleridir (Rawls, 2007, s. 305-307). Yani ‘değişime ayak uydurmak’ söylemiyle meşrulaştırılmış bulunanlar, makul ve dile getirilebilir bir toplumsal gereksinime gönderimde buldukları ölçüde anlamlı olabilirler. Dolayısıyla koşulları zoraki evrenselleştirilmiş bir toplum veya başka toplumların değil üzerine konuştuğumuz bir toplumun kendi varlık koşulları bize değerlerle ilgili yeterli anlam

dolayılarını vermektedir. Değerlerle ilgili bu açık nokta bizi diğer toplumsal konularda olduğu gibi değerler konusunda da, gereksinimler ve ortak çıkarların zorunlu kıldıklarıyla sınırlı bir politik tercihin olması gereğine inandırmaktadır. Yani dil, tarih, felsefe ve eğitimde olduğu gibi değerlerle ilgili de içerisinde bulunulan toplumun kendilik koşullarına göreli özel bir değerler politikasının var olması gerekmektedir (İnam, 1997, s. 7-12). Bu durum, ortak çıkarların bir gereği olmasının yanı sıra sahiplenme duygusunun (milliyetçilik) çok ötesinde ‘değer’ olarak kavradığımız kavramın varlığına bir anlam katmak için de lazımdır. Varlığın her bir özel durumu (dasein) ve varlıkla her bir özel ilişki (hakikat), daima belirli bir topluma görelileşmiş dilin dolayılarına ve tarihin o anına gönderme yapmaktadır (Heidegger, 2008, s. 20-27). Dolayısıyla değerlerin içeriğini de tıpkı etkinlikleri gibi ancak belirli bir toplumun varlık koşulları, yani dili, tarihi ve kültürü, daha ortak bir kavramla bu toplumun aidiyetleri (kimlik) belirlemektedir (Balaban, 1949, s. 4-9).

Değerlerin arka planıyla ilgili bütün bu detaylar felsefi bir çözümlemeyi imlemektedirler. Bunların bir devamı olarak ‘belirli bir topluma görelilik’ ölçütünü özel olarak modern Türkiye toplumunun deneyimlerine uygulamamız, bu yazının öncelikli unsurlarından olmalıdır. Bu gereklilik bizi kısa değinilerle de olsa içerisinde dil ve tarih devrimlerinin yaşandığı merkez değişikliklerine değin bir yığın ayrıntıyla karşı karşıya bırakacaktır. Sadece dil devriminin kendisi bile bu çalışmamızı dolaylayacak derecede önemlidir (Şavkay, 2002). Neticede her dil bir tarihi imlemektedir ve modern Türkiye’nin tercih ettiği dil ve tarih önemlidir. Çünkü kendi toplumuna ve özel deneyimlerine göreli olarak anlamlılaştıran değerlerin bağlı oldukları dilin ve tarihin koşulları gayet önemlidir. Michel Foucault’un belirttiği gibi, bir dilin grameri onun içerisinde düşünülebileceklerin bir a priorisi niteliğindedir (Foucault, 2006a, s. 417). Bir toplumun aidiyetlerini belirleyen değişkenlerin dil dolayımındaki bu birlikteliklerinin tümüne biz yaşam bütünlüğü diyoruz (Maturana ve Varella, 2010, s. 232-233). Burada değerler de dil ve tarih içerisinde belirlenmekte ve bir toplumun dili ve yeniden var edilmiş tarihi o topluma özgü yaşam bütünlüğüne katıldığı ölçüde anlamlı ve işlevsel olmaktadır.

Osmanlı Devleti’nin son yüzyılından itibaren önemli bir zihinsel kırılma yaşayan Türkiye coğrafyasındaki toplumsal içerik, 1923 yılında aydınlanma ölçütlerini baz alarak yeni bir ulus-devlet yapısıyla kendini ortaya koymuştur (Mardin, 2002, s. 9-19). Bernard Lewis’in açıkça belirttiği gibi, bu yeni ve görece deneyimleri kendine özgü devletin yeni politik vizyonunu başka bir tarih,

Kıta Avrupası tarihi belirlemiştir (Lewis, 2009, s. 649-659). Suna Kili gibi pek çok yazarın devrimleri oldukça iyimser ve eleştirel olmayan bir üslupla anlama çabalarının (2003, s. 82-85) ötesinde Tuğrul Şavkay ve Cemil Koçak gibi yapıcı bir eleştirelilikle inkılâp tarihini yeniden yorumlayan yazarlardan faydalanmamız gerekmektedir (Şavkay, 2002; Koçak, 2011). Bunun nedeni şudur: İçerisinde bulunduğumuz Türkiye toplumsallığının politik, ekonomik, askeri, bilimsel ve kültürel sorunları kaynaklarını Anadolu coğrafyasının dışındaki etkenlerden çok bu ülke içerisindeki yaşam bütünlüklerinde bulmaktadır. Modern Türkiye'nin yeni ideolojisini ön koşullandıran öncelikli etken, Türkiye toplumsallığının dil ve tarih devrimleriyle beraber İslâm tarihinden Kıta Avrupası tarihine geçmeyi tercih etmiş olmalarıdır. Bu durum tek başına iyi veya kötü olamaz. Olumsal veya olumsuzlayıcı bir yorumun temel dayanağının aynı kriterden hareket etmesi gerekmektedir ki bu da kesinlikle pragmatikliklerdir. Türkiye kendini Kıta Avrupası'na görelî bir tarihe eklemeyerek ne kazandı ne kaybetti? Daha önce de belirtildiği gibi bir dilin grameri, onun içerisinde söylenebileceklerin tamamını önbelirlemektedir. Arapça ve Farsça sözcüklerden arındırılarak bunun yerine Fransızca ve İngilizce sözcüklerle doldurulmuş bir dil (Şavkay, 2002, s. 61) içerisinde insanlar, bir daha İslâm tarihine katılamayacaklardı. Yeni dil ve tarih içerisinde her şey yeniden ve Kıta Avrupası deneyimlerine görelî olarak anlamlandırıldı (Berkes, 2010, s. 253-267, 412-424, 521 vd). Sözelimi Farsça bilmeyen insanlar Horasan'ın her zaman ve sadece Türk yurdu olduğunu kabullenerek yetiştiler (Ocak, 2004, s. 23-30, 59-60). Aynı şekilde örneğin yeni tarihte Büyük Selçuklu tarihinin en önemli figürü olan Nizâmülmülk uzunca bir süre unutulmuş ve Memlûklerin tarihindeki en önemli kişilik olarak Sultan Baybars Bundukdârî üzerine hala doktora düzeyinde bir çalışma yapılmamıştır. Modern Türkiye'nin devrimleri böyle bir maliyete değmiş midir? Türkiye toplumbilimcilerinin ve tarihçilerinin öncelikle cevaplandırmaları gereken soru budur.

Bütün bu ayrıntıların bizi ilgilendiren tarafı, 1923'te Türkiye coğrafyasında varlığı ilan edilen yeni ulus devletinin değerler politikasıdır. Rahatlıkla tahmin edilebileceği gibi yeni bir dil ve tarih içerisinde kaybolan deneyimlerin ardından Türkiye toplumu değerlerini anlamlandırabileceği bir yaşam bütünlüğünden, yani bir kimlikten yoksun bırakılmıştır (Kara, 2010, s. 11-27). Şerif Mardin'in de açıkça belirttiği gibi, durum böyle olunca Türkiye modernleşmesi yukarıdan aşağıya, merkezden periferiye dayatılarak zoraki benimsetilen ve anlamlandırılmaya çalışılan; ama hiçbir zaman anlamlandırılmayan bir seyir izlemiştir (Mardin, 2002, s. 284-286). Yorumların özellikle şu veya bu şekilde olması

önemli değildir değerlerin aktarılmasında, özellikle önemli olan, söz konusu yorumları anlamlandıran aidiyet unsurları olarak dil, tarih, kimlik ve bunların hepsi adına yaşam bütünlüğüdür. Çağdaş yorumcuların belirttikleri gibi, bir şey tek başına ne iyidir ne de kötüdür (Feyerabend, 1999a, s. 281) ve varoluşumuzu anlamlı kıldığı ölçüde bilgi diye alımlamaya alışık olduğumuz bütün içerikleri önkoşullandıran temel etken bizim yaşam bütünlüğümüzdür (Gadamer, 2009, s. 187-199).

Modern Türkiye’de değerlerin içerikleri ve aidiyetleriyle ilgili çok önemli sorunlar bulunmaktadır. Yaşlı veya hasta insanlara ve kadınlara otobüslerde yer verilmesi değeri sözgelimi temelini pragmatik bir argümanda mı bulmaktadır, yoksa bu değerın bizim aidiyetimizde bir karşılığı var mıdır? Erkek ve kadın eşitliğinin modern bir dille anlamlandırıldığı ve eşitsizliklerin tamamen rasyonel kurgularla izah edilmeye çabaladığı bir dünyada bu temel ancak pragmatik olabilir ve bir yararı bulunmayan durumlarda yaşlılar, hastalar ve kadınlar ayakta kalırlar. Nitekim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi, Vatandaşlık ve İnkılâp Tarihi derslerini almış olan görece daha kültürlü büyükşehir bireyleri genelde bu değere itibar etmemektedirler; çünkü bu derslerin önerdiği değerlerin anlamları pragmatik bir temele dayanmamaktadır. Sözgelimi ‘vatan savunması için ölmek’ değeri kültürümüzde ‘şehitlik’ olarak anlaşılmalıdır; fakat bu, dinsel bir şehitlik mi yoksa itibari bir demokrasi şehitliği mi belli değildir. Şayet dinsel bir şehitlik ise bu durum laikliğe aykırı olacaktır, itibari bir demokrasi şehitliği ise bu takdirde de İslâm tarihine ait bir kavramın mümkün anlam dolayımının reddedilmesi, yaşam bütünlüğünden kopulmasını ve değerın benimsenilmesini öngerektirecektir (Davison, 2002, s. 301). Değerlerin benimsetilmesiyle ilgili sorunlar bir yana değerleri resmi olarak aktarmakla yükümlü öğretmen ve din görevlilerinin oldukça vahim ve dramatik değer ihlallerine karışmalarının arkasında modern Türkiye’nin değerler politikasıyla ilgili bütüncüllük sorunu bulunmaktadır. Yurdumuzda Atatürk sevgisi sözgelimi, pragmatik bir temelde mi bulmaktadır dayanağını, yoksa bu sevginin yeni Türkçe ve Türk tarihinde karşılığı bulunmayan bir arkaplanı var mıdır? Anıtkabir’i ziyaret eden dindar insanların bile birçoğunun aklına Mustafa Kemal’in ruhuna bir Fatiha okumak gelmiyorsa bu değerın temeli kesinlikle pragmatiktir ve resmi standardizasyonun bulunmadığı sınırlar içerisinde bir Atatürk sevgisinden söz edemeyiz. Modern Türkiye’nin bütün resmi bayramlarını sadece devlet erkânı ve resmi görevliler kutlamakta ve Türkiye halkı bir türlü bunlara katılmamaktadır. Bu durum, okullarda İnkılâp Tarihi ve askerde Atatürkçülük derslerinin anlatımındaki yetersizliklerle mi ilgilidir yoksa resmi bayramları anlamlı kılan yeni dilin

bu coğrafyadaki halkın yaşam bütünlüğüne uygun olmamasıyla mı? Bu örneklerin sayısını abartmak mümkün görünmektedir. Fakat hemen daha burada belirtmek gerekir ki, modern Türkiye'nin bilinçli herhangi bir değerler politikası bulunmamaktadır.

Evrensel Değerler Krizi

Yakın dönemlerin en etkili ve görece evrensel yazarı olarak öne çıkan Jacques Derrida (1930-2004) Türkçeye *Gramatoloji* olarak çevrilen temel eserinde, anlamsal yakınlıkları ve uzaklıkları mümkün kılan bütün içeriklerin tarihin mümkün olan en son zamanına değin ertelendiğini öne sürmekte ve böylelikle bizim hiçbir şeyi bilemeyeceğimizi, dahası hiçbir şeyin yaşamı anlamlı kılamayacağını dile getirmektedir (Derrida, 2010, s. 75-77). Böylelikle, diyor bir başka etkili çağdaş yazar olan Jean Baudrillard (1929-2007), artık değerlerin de bir anlamı kalmamıştır (Baudrillard, 2008; 2010, s. 115-125). Kıta Avrupası, Kuzey Amerika ve küresellik ölçütüne göre yeni evrenin bir parçası olan Jacques Derrida, bizim için, izlediğimiz bir filmin son karesi olduğu ölçüde aslında başlangıcında bulunmaktadır. Çünkü Alesdair McIntyre'nin Batı kimliğinin olası uğrak alanlarını dolaştıktan sonra büyük bir cesaretle belirttiği gibi, yaşamsal bütünlüğe dayalı herhangi bir değerler temeli bulunmayan modern kültürün aydınlanmadan beri dayatılan kopuk anlamlılığı ancak böyle bir sonuç verebilirdi (McIntyre, 2001, s. 13-19).

Modern Türkiye'nin de benimsediği aydınlanmacı yurttaşlık etiği ve ödev ahlakı, beklenenin aksine Kıta Avrupası'nda ve Kuzey Amerika'da çok erken dönemlerde iflas etmiştir (Cevizci, 2008, s. 6-32). Değerlerin aktarılmasındaki sıkıntılarla ilgili başlayan Batılı tartışmalar görece erken dönemlerde değerlerin temelleri sorununu gündeme getirmiş ve sonunda Türkiye'de de tanınan bir yazar olan Jürgen Habermas, 'vicdan' olarak adlandırılan kurgunun varlığını da reddetmiştir (Habermas, 2005, s. 195). Belki de Edward William Said haklıydı: Batı için bir öteki olarak damgalanmış Doğu'nun varlığı bir anlam bulabilmek için yeterliydi; fakat öteki de tüketilince bu insanlar için yaşamı anlamlandırıcı hiçbir şey kalmadı geriye (Said, 2000, s. 73 vd). Oldukça politik bu değerlendirmeye Batı'da hâlihazırda bulunan değerler yazını krizi birlikte düşünüldüğünde ortaya çıkan görece kurgusal olan toplumsal gerçek, Kıta Avrupası'nın varlığını anlamlandırıcı ve ona değer yükleyen şeyin bütüncül bir yerleşiklikten çok dağınık bir konum ve güç arayışından kaynaklandığı olacaktır. Bu olgusal durum bir tarafa aydınlanmanın ve ardından XIX. yüzyılın cüretkâr vaatlerinin tersine

olmak üzere, Batılı değerler yazınında hâlihazırda kayda değer bir temeller krizi yaşanmaktadır (Cevizci, s. 9-11). Çağdaş pozitif etikçiler, değerleri hala ancak pragmatik argümanlarla temellendirmeye çalışmaktadırlar (Cevizci, s. 20). Burada iki somut örnek önemlidir: Birincisi, yenedünyada mutlu ve huzurlu bir toplumun kusursuz bir kuramcısı olarak alınan John Rawls'ın insanları ikna edecek ortak bir kavram aramasıdır (Rawls, 2006). Bu yazara göre yine insanların ortak çıkarı, bu defa toplumların bütün unsurları merkeze kabul edildiklerinde temeller krizini çözmek mümkün olabilecektir (Rawls, 2006, s. 36-37). İkincisi ise önce Kıta Avrupası'nda ve Kuzey Amerika'da, sonra ise Türkiye'de değerler eğitimi artık öğreticilerin ve din adamlarının yerine kişisel gelişim uzmanlarının üstlenmiş olmaları ve bu uzmanların metinlerinde aydınlanmanın geride bıraktığı stoik etiğe sarılarak buradan bir aldırılmazlık temeli bulmaya çabalamalarıdır (bkz. Cüceloğlu, 2000; 2002). Kişisel gelişimciler de yöntemi aldırılmazlık etiğinde bulmalarına rağmen pragmatiklikten kurtulamadıkları için mutluluk adanmışlıkları ancak bir dereceye değin mümkün olabilecektir. Bu iki örnek hâlihazırdaki modern bireylerin aktarılan soylu değerleri benimsemelerine ve yaşamlarına anlamlı bir şeyler katmak için ikna olmalarına neden olmaktadır. Bu kadar kolay olsaydı dünyanın en önemli sorunu, ister yaratılmış suni bir sorun olsun isterse reel bir sorun olsun, terör sorunu olmazdı. Bize göre terör sorunu, hem sömürge dolayimleri hem de eşitsizliklerin kurbanları açısından her iki tarafı da ilgilendirmek üzere öncelikle bir değer sorunudur. Sol veya Ortadoğu menşeli düşüncelerin yaptıkları gibi ekonomik veya mağduriyet temelli bir dayanakla açıklanamayacak terör sorununun öncelikle değerlerle bir ilişkisinin bulunduğu artık kabul edilmelidir. Modern Türkiye'nin dil, tarih ve kimlikle ilgili yaşam bütünlüğü çatışkılarında kaynaklanan değerler aktarımı sorununun ötesinde bu ülkenin model olarak benimsediği ve bu konuda hiçbir itiraz kabul etmediği (bkz. Atatürk, 1927) görece gelişmiş ve üstün nitelikli ülkelerin değerlerle ilgili sorunu daha derin bir zeminde, meşruiyetlerin ve normların kendilikleriyle ilgili bir krizden kaynaklanmaktadır.

Rasyonel Bilgi ve Değer Dikatomisi

'Dünya' olarak anlaşılan hâlihazırdaki insani içeriğin merkezinin çağımızda Kıta Avrupası ve Kuzey Amerika'dan meydana gelen Batı dolayımında olgusal-laştığını bildiğimize göre, Batı'daki değerler yazını krizinin ve buradan yayılan değerler sorununun nedenleri üzerine yoğunlaşmamız gereklidir. Aydınlanma ve modernlikten kopuşların sağladığı metinsel içeriklerin söz konusu nedenleri

bulabilmemiz için bize yeterli yolculuk olanaklarını verdiğini söyleyebiliriz. Postmodernlik bazen abartılan bazen de ihmal edilen bir gerçek durum olarak modernlikten kopuşu sağlayan esas etken konumundadır (Sarup, 2004, s. 205-218). Bu nedenle postmodern kuramcılarının insanlık için kaydettikleri tanıklıkların ve tuttukları notların bizim için büyük bir önemi mevcuttur. Bu bakımdan sorunsallaştırıldığında değerlerle ilgili temel sorununun, aklileştirilmiş resmi tecrübelerle sınırlandırılan bir bilgi anlayışı dolayımı olarak bilimden destek alan rasyonel içerikler-irrasyonel içerikler karşıtlığından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Çünkü yenedünyada böyle bir karşıtlık aydınlanmadan beri bulunmaktadır (Yavuz, 1999, s. 20-22).

Hala Batılı metinlerin akli belirlenimli, Doğuluların ise duygu ve mit belirlenimli oldukları yönünde yerleşik bir kabulün varlığına tanık olabilmekteyiz (bkz. Said, 2009, s. 93-94). Batılıların kendilerinin varoluşsal üstünlüklerini temellendirmek için sıkça başvurdukları, Doğuluların ise bazen terk ettikleri tarihlerini küçümsemek üzere etrafında gezindikleri veya Batılılara cevap üretmek için daima cebelleştikleri bir temadır bu. Postmodernliğe değin de hiç kimse akli belirlenimlilikle duygusal belirlenimlilik arasındaki ayrımın uydu- rmuş ve hiçbir zaman kuşatılamayacak bir kurgu olduğunu yazmamıştı. Bilgi ile iktidar arasındaki mümkün modern dolayımlara ilişkin kesin aritmetik ilişkileri de buna ekleyebiliriz (Foucault, 2006b, s. 275). Neyin bilim neyin mit ve öğrenim-dışı olduğuna ilişkin yerleşik soyutlamaları da anımsadığımızda modern insanın yaşadığı korkunç parçalanmaları daha iyi anlayabilme olanağımız olacaktır. Düşünceye bir sınır çizmeyi tasarladığını itiraf eden Ludwig Wittgenstein önce *Tractatus* adlı eserinde bunun, düşünülebilir olmayı bilmeyi de gerektirdiğini belirtir (2008, s. 11), bundan sonra da *Felsefi Soruşturmalar*'da düşünülebilir olanlarla düşünülebilir olmayanlar arasındaki sınırları belirleme girişimlerini büsbütün zeminsiz olarak değerlendirir (2007, s. 100). Yani ayrımın kendisinde de akli bir sıkıntı bulunmaktadır: Neyin akli belirlenimli neyin duygusal belirlenimli olduğunu fark ederek bu ayrımı sabitleştirmenin bir yolu yoktur. Çünkü akıl dediğimiz şey de bir bilgi geleneğinden diğerine değişen bir anlama gönderme yapmaktadır ve burada bilim ve duygu kadar aklın kendisinin ne olduğuna ilişkin tartışmamız da sonsuza değin sürebilir. Paul Feyerabend'in de belirttiği şekilde, birbirinden farklı gelenekler karşısında akıl ortak hakem olmadığı gibi, tek başına bu olanak ne iyidir ne de kötüdür, bunun ötesinde sadece vardır (Feyerabend, 1999a, s. 281 vd; Wittgenstein, 2007, s. 71). Bunun en iyi örneği, astrolojiye ilişkin çağdaş tutumlardaki değişikliklerdir.

İçerisinde bulunduğumuz dönemin gazetelerinde politika, sağlık, ekonomi ve sporu yöneten bilimci yazarların hemen yanı başında en az onlar kadar saygın astrologların bulunması bu örneği temellendirmek için yeterlidir. İstanbul'un görece en rahat ve ekonomik değeri yüksek yerlerinde, sözgelimi Bağdat Caddesi'nde yaşayan insanların büyük bir çoğunluğu, kadınların çarşaf giymelerini bilime ve çağdaş normlara aykırı, akıldışı bir alışkanlık olarak reddederlerken astrologların kendilerinin karakterlerine ve yazgılarına ilişkin anlattıklarının bilime ve akla aykırı olmadığını, hatta İslâm dininde de bunun yerinin bulunduğunu düşünmektedirler³. Jacques Derrida ve özellikle Jean Baudrillard haklı gibidir (Sarup, 2004, s. 52-54, 232 vd): Hangisinin yani çarşafın mı yoksa astrolojik iddiaların mı akla daha yakın veya uzak olduğunu belirleyebilmenin tek yolu ya niyettir ya da modadır. Küresel yaygınlık gösteren bu örnek, hangi kurumsalın⁴ daha makul, hangi tabii olgunun da mantıklı olduğunu⁵ belirlemede herhangi bir akli ölçüte sahip bulunmadığımızı göstermektedir. Paul Feyerabend'in de belirttiği gibi, olumsuz bir değer olarak "Yahudi düşmanlığı" tamamen aydınlanmacı akli koşullarda anlamlıdır ve kimin "Yahudi düşmanı" olmadığına ilişkin bir tartışmanın sonunu getirmemiz mümkün değildir (Feyerabend, 1999a, s. 281). Bu koşullarda "Allah korkusu"nun bilime ne kadar uygun veya akla ne kadar aykırı olduğunu tartışmak da anlamsız olduğu ölçüde böyle bir tartışma, "Allah korkusu"nun tarafı olanlara yapılmış büyük bir hak-sızlık olacaktır. İlginç bir şekilde Türkiye'de sadece Alevi soyundan gelenlerin Alevi olabilecekleri dinsel kabulü tartışmasız makbul ve felsefi kabul edilirken, Sünni ibadet evlerinde namaz çağrısının Arapça yapılmasının akla ne kadar uygun olduğunun tartışmaya açılması, insanlarımızda ve aslında hayatın kendisinde bir veya birçok çeşit akliliklerden çok başka içeriklerin işbaşında olduğunu göstermektedir.⁶ Paul Feyerabend'e katılarak belki de şöyle demek gerek-

3 Fenerbahçe Lisesi, Erenköy İlköğretim Okulu ve İlhami Ahmet Örnekal İlköğretim Okulu'ndaki öğretmenlerimiz süresince (2008-2010) biz bunu bizzat fark ettik. Bir keresinde sınıfın birinde ders anlatırken astrolojinin en azından modernist bilime aykırı olduğunu söylediğimizde ders içerisinde ve sonrasında başımıza gelen faydasız tartışmaları unutmuyoruz.

4 John Searle, olguları kaba olgular ve kurumsal olgular diye ikiye ayırırken kurumsal olguları insanlara görelilikle temellendirmektedir. Bkz. John Searle, *Toplumsal Gerçekliğin İnşası; çevirenler: Muhittin Macit-Ferruh Özpilavcı, İstanbul: Litera Yayıncılık, 2005, s. 51 ve devamı.*

5 Quantum elektrodinamiği kuramcılarında Richard Feynman'ın bu yönlü bir değerlendirmesi mevcuttur. Ona göre tabiat saçmadır ve tabiatı bir anlam yoktur. Bu fizikçinin bütün dayanağı, quantum içeriklerinin matematiksel olarak doğrulanamamasıdır. Şakir Kocabaş, *Fizik ve Gerçeklik, İstanbul: Küre Yayınları, 2. Basım, 2002, s. 15-17.*

6 30.12.2009 tarihinde Habertürk'te yayımlanan ve Balçıçek Pamir'in sunduğu 'Karşıt Görüş' adlı programda Alevi asıllı Kahramanmaraş milletvekili Durdu Özbolat, ancak Alevi soyundan gelenlerin Alevi olacaklarını belirttikten sonra bunun sorgulanamaz bir ritüel olduğunu öne sürmüştür. Aynı programda Durdu Özbolat'ın Türkçe ezan tartışması başlatarak Arapça ezanın dinsel olmadığını dolaylı olarak kayda değerdir. Bu eleştirilmesi gereken değil, bir vakıa olarak fark edilmesi gereken bir durumdur.

tedir: Akıl ve bilim de aslında irrasyonel ve pragmatik bir doğrunun muarızlara kabul ettirilmesi için kullanılan en politik olgulardan iki tanesidir (Feyerabend, 1999b, 103-107). Bu örnekler, modern yaşamın kendisinin de hiçbir şekilde rasyonel ve bilime uygun işlemediği gerçeğini delillendirmek bakımından oldukça önemlidir. O halde, diye devam etmek ister bilim felsefesi yazarı Alan Chalmers, bilim dedikleri de bir mitten başka bir şey değildir (Chalmers, 1997, s. 246-247).

Toplumsal ihtiyaç ve gereksinimlerin rasyonel-irrasyonel dikatomisinin dayattığı sınırların dışında bir değerler alanını öngerektirdiğini belirtmek gerekmektedir. Bunun anlamı şunu demeye gelir: Modern Türkiye ideolojisinin bir parçası olan sözgelimi hurafe söylemlerinin veya rasyonel din söylemlerinin büsbütün terk edilmesi gerekmektedir. Bu ise Türkiye düşüncesinde bir devrime yol açabilecek nitelikte önemli ve tahripkârdır. Çünkü burada bütün politik ve kültürel tercihlerde önkoşulsuz bir biçimde terk edilen İslâm tarihine göreliliği çağrıştıracak derecede görece korkunç bir tavra dönmek söz konusu olmaktadır. Bu durum da Cemil Koçak'ın İnkılâp Tarihi araştırmalarında yaptığına benzer bir şekilde ahlak felsefesi, mesleki kurallar ve değerler eğitimi çerçevesine giren bütün temel aksiyomların değiştirilmesi olasılığı söz konusu olacaktır. Bu olasılık da dil ve tarih devrimini sorgulamayı ve hiç değilse şimdiden sonra İslâm ve Müslüman Türk tarihine görelilik olarak yeniden düzenlemeyi öngerektirecektir. Bu durum, Özer Ozankaya ve bir grup değerli toplumbilim ve felsefe akademisyeninin gösterdiği gibi, cumhuriyeti tehdit eden bir gelişmeye (Ozankaya, 2002) göndermede bulunmaz; fakat Türkiye tarihinin modern tarihinin yönünü değiştirecek önkoşullandırmaları imlemektedir. Türkiye'de Cumhuriyet değerlerine inananlar, İran'ın devrim muhafızları gibi bir takım değişmez ve sabitlenmiş bir takım içeriklere önkoşullanmamalıdır. Aksi bir durum, Cumhuriyeti kuran ve sağlayan politik gerekçelerin varlığını anlamsızlaştırmış olacaktır. Hayattaki bütünlüğün sabitlenebilir bir akli ilişkiler ağı bulunmamaktadır, bu nedenle aydınlanmacıların iddialarının aksine akıl, din veya bilimsel deneylerden çok hayatın kendi dayattıklarıyla çalışmaktadır. Bu bakımdan yaşam bütünlüğüne ve bu bütünlüğün özgül koşullarına görelilik değişimler ve tasarılar hayat tarafından dışlanmazlar; fakat durumu böyle olmayanlar zamanla dünyadan atılırlar. Buna göre rasyonel sınırların aşıldığı ve irrasyonelilerin pragmatik karşılıklarının teslim edilerek esas rasyonalitenin bağlayıcılığını söz konusu pragmatiklikten aldığı kabul edildiği bir dil ve anlamlar evrenine doğru evrilmiş bulunmaktayız. Böyle bir dil ve anlamlar dolayımı içerisinde değerlerin temeli de artık aydınlanmada ve modernlikte bulunamayacaktır.

Yeni Türkiye’de Değerler Krizi ve Değerler Eğitimi

Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü* adlı romanında psikolojik bir rahatsızlığı bulunan bireyden doktoru, uykudaki rüyalarını anlatmasını ister; ama rüyalar Kıta Avrupası’ndaki insanların rüyalarından seçilerek oluşturulmuş kitap içeriğine uymayınca, git ve kitaba uygun rüya gör de gel der (bkz. Hilay, 2011). Türkiye koşullarında bu örnek, ironik olduğu ölçüde gerçektir. Şimdiye değin bu çalışma içerisinde değinilenlerin tamamı bu tanıklıkla aynı istikamettedir.

Yukarıda değerlerin içeriği ve aktarımıyla ilgili hem Türkiye’deki hem de gelişmiş deneyimlerdeki örneklere yeterince yer verildi (Mardin, 2002, s. 177 vd). Küresel ve yerel ölçeklerde değerler krizinin nedenleri ve yansımaları üzerinde duruldu. Gelişmişlerde değerlerdeki temel sorununun ön planda olduğu, Türkiye özelinde ise hem kimliğe bir yabancılaşmanın hem de bir temellendirmenin etkili olduğu temel unsurlarıyla ortaya konuldu. Şimdi yaşam bütünlüğüyle değerler arasındaki zorunlu varoluşsal ilişkilerden hareketle bundan sonrasına ilişkin meşru bir politikanın ilk ilkelerine değinilebilir gibi görünmektedir. Fakat bundan da önce daha önce eksik bıraktığımız eğitimde ve toplumsal yaşamdaki ara durumlara da işaret etmemiz ve bunu örneklendirmemiz gerekmektedir.

Biz değerler ve eğitimde ‘ara durumlar’ kavramını, bir toplumda o toplumun yaşam bütünlüğüne göreli var edilmiş veya edilememiş değer ilkelerinin öngöremediği anlık çatışmaları kastediyoruz. Buna ‘ara durumlar’ adını vermemizin nedeni ilkelere bağlılık amacına matuf bir yolun tercih edilebilirliği gereksinimidir. Bu durum aslında yukarıdaki olumsuz örneklerden paylaşımcıların niyetsiz olmaları bakımından ayrılmaktadır. Bu durumun daha iyi anlaşılabilmesi için bir örnek vermek mümkün görünmektedir. Herhangi bir tarafta bununla ilgili gizli bir tasarı ve niyet söz konusu olmadığı halde eğitim kurumlarında görev yapan öğretmenlerle öğrencileri arasındaki gönül olgusallıklarını burada anımsamamızda bir sorun olmayacağını sanıyoruz. Bu örnekte öğretmenin veya öğrencinin olaydan önce herhangi bir niyeti söz konusu olmadığına ve özellikle iki taraf da haberlerde genelde duyurulan olumsuzlukların hiçbirini amaçlamadığında olay kesinlikle üzerine konuşulabilir ‘ara durumlar’dan birisi olacaktır. Nitekim biz milli eğitimde görev yaptığımız dönemde böyle bir olaya tanık olduk. Gönül ilişkisi yönünde herhangi bir kastı ve tasarrufu söz konusu olmayan bir öğretmen arkadaşımıza yine olayın öncesinde bu konuda herhangi bir kastı ve tasarrufu bulunmayan bir öğrencisi duygusal bir yakınlık duydu ve

bir süre sonra bu durum, rehberlik öğretmeni arkadaşımızın olaya müdahalesini gerektirecek kadar ilerledi. Fakat hem olayın mağduru olma olasılığı yüksek olan öğretmenin toplumsal korkuları hem de rehber öğretmen arkadaşımızın resmi tereddütleri nedeniyle öğrenci iki öğretmen arkadaşımızdan da uzaklaştı ve öğrenimini sonlandırdı. Bunun ardından da öğrencinin psikolojik rahatsızlıklar tanısıyla hastanede tedavi altına alındığını öğrendik. Öğrencinin olaydan önce olumsuz bir karakter özelliği ve başarısızlığı yoktu, ilgili öğretmenin de böyle bir olaya dair kastı söz konusu değildi. Fakat temel ahlaki ilkenin ihlalini dolayımlayan böyle bir olay meydana geldi ve bir ‘ara durum’ olarak yeterince iyi yönetilemediği için en olumsuz olasılıklardan bir tanesi gerçekleşti.

Yüksek öğrenim kurumlarında ve özellikle bağımsız yaygın eğitim içeriklerinde bu tür örneklerin daha fazla sayıda ve iyi yönetilebildiğini söyleyebiliriz. Bize göre bu örnekte olumlu ve pragmatik bir niyetle olaya daha ilgili yaklaşılarak daha az olumsuz bir sonuç elde edilebilirdi. ‘Ara durumlar’la ilgili daha alışılmış iki örnekten ilki, ders dinlemeyen öğrencilerin öğrenim yaşamlarına olumlu bir önkoşullanmanın eklenmesi gereği, ikincisi ise bir öğrencisine gayet açık bir not haksızlığı yapmış olan bir öğretmenin başka bir öğretmene şikâyet edilmesi olayıdır. Aslında ‘ara durumlar’a verilebilecek en iyi örneklerden bir tanesi de öğretmenin özel yaşamıdır. Çünkü öğrenci, yenedünyadaki kamusal-özel ayrımını bilmediği gibi yetişkinler ve yetişkin olmayanlar ayrımını kabul etmeye eğilimli olmadığından genel ahlaki ilkelerden ilk aklına gelenin öğretmen tarafından ihmal edildiğine önkoşullanır. Bu son örnekte genelde olumsuz örnek alma durumlarıyla karşılaşırız, yani öğretmenin okuma ve araştırma tarafı değil, eğlenmeyle ilgili insani deneyimi örnek alınır. Bunlar hep ‘ara durumlar’dır. Değerleri belirleyen ilkeler genelde bunları ihmal ederler ve bu örneklerde ilkeler genelde birbirleriyle çelişirler. Gönül ilişkisi ve not haksızlığı örneklerinde bir insana yardım etme ahlaki ilkesiyle kendini koruma gereği, ders dinlemeyen öğrencinin öğrenim yaşamını olumlu etkileyecek bir tasarrufta bulunma ahlaki ilkesiyle diğer öğrencilerin ihmal edilmemesi gereği ve son örnekte kendi hayatını yaşayabilme özgürlüğüyle öğrencilere olumsuz model olmama ahlaki ilkesi çelişmekte ve bir çatışkının yaşanmasına neden olmaktadır. Söz konusu ‘ara durumlar’ı en az kaybı temin edebilecek nitelikte yönetebilecek öğreticilere ve öğrenim önkoşullanmalarına gereksinim bulunmaktadır. Bunun yolu da aşağıdaki önerilerimizin mümkün kıldığı görece sağlıklı koşullarda özellikle öğreticilerin en temel insani değerler dolayımında gayet olaya hâkim ve soğukkanlı olmalarını temin edecek şekilde zengin yaşam bütünlükleriyle

yetiştirilmeleridir. Bütün bu örneklerin ortak sorunu, yaşam zenginliklerinin eksikliğidir.

Türkiye’de değerler zemininin öncelikle bu ülke içerisindeki toplumsallık biçimlerine ve yoğunluklarına göreli kılınması, ayrıca bunu sağlamak üzere unutturulmuş aidiyetlerin yeniden anımsanması gerekmektedir. Bu konuda aydınlanmacılık ve bilimcilik tavırlarının kesinlikle terk edilmesi ve bu tavırları ima eden dolayımın dışlanması ilk tercih edilecek politika olmalıdır. Eğitim-bilimin mevcut dinamiklerinde de aydınlanmacılıktan kesin bir kopuşun meydana geldiğini düşündürecek değişimler meydana gelmiş görünmektedir.⁷ Böyle ilkesel bir değişim, Türkiye’nin yönünün herhangi bir coğrafyaya göre yeniden önkoşullanacağı anlamına gelmemektedir.

Türkiye halkının özgül deneyimlerinin kendisi burada belirgin yön olarak tayin edilecektir. Sadece İslam tarihinin bir parçası olması dolayısıyla Türkiye, bundan sonra kendisini ilgilendirdiği ölçüde bu tarihin dolayımına katılacaktır. Bu anlamda somut bir adım olarak ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında Osmanlı Türkçesi, Farsça ve Arapça öğretimlerinin başlatılması kaçınılmaz görünmektedir. Anadolu coğrafyasına ilişkin Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları ve Osmanlı deneyimlerinin ve özellikle değerler eğitimi tecrübelerinin aydınlanmacı bir kaygıya kapılmaksızın ortaya çıkarılması önemlidir.

Ayrıca işlevsel olmayan ve reel bir gereksinimden kaynaklanmayan toplumsal pratiklerin özendirilmesi durdurulmalıdır. Bu konuda herhangi bir yasakçı tutumdan söz etmiyoruz. Sadece sözcüğü bu Türkiye halkının değerlerine yabancı olan yılbaşı kutlamaları gibi eylemlerin özendirilmesinden vazgeçmesini öneriyoruz. Toplumun aydınları, akademisyenler, politikacılar, sanatçılar ve özellikle yatırımcılar sözcüğü yılbaşı kutlamalarını özellikle özendirmediklerinde bu olumlu bir kazanım sağlayacaktır.

Diğer yandan ülkemizde çalışma yaşamıyla eğlence yaşamının birbirini tamamladığı ve bu arada çalışmanın daha toplumsal ve asli olduğu yolunda bir bilinç yaratmak gerekmektedir. Tarih ve güncel yaşama dair televizyon ve internet içerikleri eğlence yerine çalışmayı özendirdiği ölçüde Türkiye insanı değerler eğitimine daha olumlu önkoşullanacaktır. Aslında bu son nokta diğerlerini önceleyecek bir yönetsel gereksinime gönderme yapmaktadır. İletişim araçlarının tümü toplumun gereksinimlerine göre koşullandırıldığında faydalı

⁷ Sadece eğitimde tematik ve aksiyomatik değişiklikler hakkında bir fikir vermesi için müracaat edilebilecek yerler: Bülent Akdağ, ‘Alternatif Eğitim Modelleri’, <http://www.alternatifegitimderneği.org.tr/content/-view/126/103/> (erişim tarihi: 14.09.2011) ve ilgili bir tasarı için http://www.yde.yildiz.edu.tr/uddo/-belgeler/050929-iboy_abturkegitim.htm (erişim tarihi: 14.09.2011).

olacaktır. Başka deneyimlere ve özellikle pragmatik olmayan içeriklere görece olacak şekilde iletişim araçlarının koşulladığı bir gereksinme psikolojisinden kurtulmak lüzumludur. Bu ilke işe koşulduğunda toplumumuz hiç değilse ahlak eğiticileri ve ahlak bilginlerinin, din adamlarının daha az olumsuz bir önkoşullanma sürecine girecekleri bellidir. Bununla beraber toplumsal sorunlar konusunda bireylerin çözümcü olmaya daha fazla özendirildikleri bir toplumsal mobilizasyondan söz edebilme olanağımız artacaktır. Bütün bunlarla daha olumlu anlamlarla olgusallaşacak zihinlerin değerlerle ilgili daha az sorunu olacak ve bu durumun meydana getirdiği yeni ortam değerlerin oluşması ve aktarılmasında daha olumsal bir boyut kazanacaktır.

Sonuç

Bu çalışmada değerler eğitimiyle ilgili öncelikle beş temel noktaya değinilmiş bulunmaktadır: Birincisi, değerlerin varlığının sabit bir içeriği olmadığı gibi, değer olgusu yaşam bütünlüğünün bir gereği olarak belirli bir toplumun tarihsel deneyimleri dolayımında olgusallaşmaktadır. İkincisi, Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecine girmesinden itibaren modern Türkiye'de meydana gelen dil ve tarih devrimleriyle beraber bu ülkenin toplumu, kendi değerlerini var kılan deneyimsel içeriklere yabancılaştırılmıştır. Bu durum, ülke içerisinde çatışkılı ve parçalanmış, çoğu zaman bir anlamı ve pragmatik hedefi olmayan politik ve reel sorunların ortaya çıkmasını öngerektirmiştir. Üçüncüsü, çağımızda dünyanın merkezinde bulunan Kıta Avrupası ve Kuzey Amerika halklarının günlük pratiklerinde ve bu coğrafyalarda kaleme alınan değerlere ilişkin metinlerde kayda değer bir temel krizi kendini göstermektedir. Bu durumun en önemli nedeni, rasyonel-irrasyonel dikatomisidir ve bu dikatomi, yaşamla sağlanan bütüncüllüğün zedelenmesine, anlamlılığı sağlayan tüm dolayımın dünyadan itilmesine neden olmuştur. Bu çalışmada temas edilen dördüncü nokta, hem Türkiye özelinde hem de görece küresel ölçekte değerlerde meydana gelen etkinlik kaybıyla beraber günlük pratiklerde yaşanan çelişkilerin işaret ettiği farklı rasyonellikler ve bilimsellikler ile bir ölçüde akıldışıklar gereksinimidir. Çünkü tüketim olgusunun meşrulaştırdığı deneyimsel içerikler, hem akıldışıdır hem de bu içerikler toplumun anlamlarla olan mümkün olumsal ilişkilerini buharlaştırmaktadır. Beşincisi ise, modern Türkiye'nin kendi pragmatik ilkelelerini anımsaması ve bu yönde bir politik tercihte bulunması gereğine ilişkindir. Bu son noktanın iki önemli unsuru bulunmaktadır: Bunlardan ilki, ulus devlet öncesi dilin ve tarihin, dolayısıyla yaşam bütünlüklerinin tamamının yeniden

anımsanması gereği ve ikincisi de bu gereğe uygun olarak günlük yaşamı ilgilendiren bir takım kültürel düzenlemelerin yapılması ihtiyacıdır. Bu vesileyle yeni Türkiye’de özellikle Osmanlı Türkçesi öğrenimi resmi olarak sağlanmalı ve bu ülkenin halkı eğlence yerine, gerek televizyonlar gerekse internet içerikleri bakımından çalışmaya özendirilmelidir. Aidiyetleriyle barışan ve çalışmakta pragmatik bir anlam bulabilen bireylerle değerler eğitiminin daha faydalı ve verimli olabileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Türkiye’nin olumsal ve daha az sorunlu geleceği, şu veya bu coğrafyada değildir. Bunun yerine kendi yaşam bütünlüklerinde, kendi dilinde ve tarihinde ve pragmatik olduğu ölçüde İslam veya modernlik tarihlerindedir. Bütün bunları sağlayacak mümkün temel içerimlerin kesinlikle akılla sağlanmadığı ve özbilinci şekillendiren en temel etkenin toplumsal koşullanma olduğu gayet açıktır. Buna göre bireyleri pozitif yönde etkileyecek verimli bir değerler eğitimi için elzem olan, hiç kuşkusuz, eğlenceden azade kılınmamış bilinçli ve disiplinli çalışmayı hedefleyen bir toplumsal koşullanmadır.

Kaynakça

- Akdağ, B. (tarihsiz). Alternatif Eğitim Modelleri. <http://www.alternatifegitimderneği.org.tr/content/-view/126/103/> (erişim tarihi: 14.09.2011)
- Aristoteles (2009). *Nikomakhos’a Etik* (S. Babür, Çev.). 2. Baskı. Ankara: Bilgesu Yayınları.
- Atatürk, M. K. (1927). *Nutuk*. Ankara: Türk Teyyare Cemiyeti.
- Balaban, R. (1949). *Tarih Boyunca Ahlak*. İstanbul: Gayret Kitabevi.
- Baudrillard, J. (2010). *Simülakrlar ve Simülasyon* (O. Adanır, Çev.). 5. Baskı. Ankara: DoğuBatı Yayınları.
- Baudrillard, J. (2008). *Tüketim Toplumu* (H. Deliceçaylı ve F. Keskin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Berkes, N. (2010). *Türkiye’de Çağdaşlaşma* (A. Kuyaş, Çev.). 15. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Bulut, Y. (2004). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*. 2. Basım. İstanbul: Küre Yayınları.
- Cevizci, A. (2008). *Etiğe Giriş*. 2. Baskı. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cüceloğlu, D. (2000). *Anlamlı ve Coşkulu Bir Yaşam İçin Savaşçı*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Cüceloğlu, D. (2002). *Keşkesiz Bir Yaşam İçin İletişim Donanımları*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Chalmers, A. (1997). *Bilim Dedikleri* (H. Arslan, Çev.). 3. Basım. Ankara: Vadi Yayınları.

- Davison, A. (2002). *Türkiye 'de Sekülerizm ve Modernlik* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Derrida, J. (2010). *Gramatoloji* (İ. Birkan, Çev.). Ankara: Bilgesu Yayınları.
- el-Fârâbî, Ebû Nasr (1986). *Ârâü Ehli 'l-Medîneti 'l-Fâdila* (yayına hazırlayan: Elbîr Nasrî Nâdir). Beyrut: Dârü'l-Meşrik.
- Erdem, H. (2003). *Ahlâk Felsefesi*. 2. Baskı. Konya: Hü-er Yayınları.
- Feyerabend, P. (1999a). *Yönteme Karşı* (E. Başer, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Feyerabend, P. (1999b). *Özgür Bir Toplumda Bilim* (A. Kardam, Çev.). 2. Basım. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2006). *Hapishanenin Doğuşu* (M. A. Kılıçbay, Çev.). 3. Baskı. Ankara: İmge Kitabevi.
- Foucault, M. (2006). *Kelimeler ve Şeyler* (M. A. Kılıçbay, Çev.). 3. Basım. Ankara: İmge Kitabevi.
- Gadamer, H. G. (2009). *Hakikat ve Yöntem* (H. Arslan ve İ. Yavuzcan, Çev.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Görgün, T. (2003). *Anlam ve Yorum*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Habermas, J. (2005). *“Öteki” Olmak, “Öteki”yle Yaşamak* (İ. Aka, Çev.). 3. Baskı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Heidegger, M. (2008). *Varlık ve Zaman* (K. H. Ökten, Çev.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Hilav, S. (2011). Tanpınar Üzerine Notlar. http://dipnotkitap.net/ROMAN/Saatleri_Ayarlama.htm (erişim tarihi: 18.09.2011)
- İnam, A. (1997). ‘Nasıl Bir Bilim Düşmanıyım?’, *Bilim Dedikleri* içinde (H. Arslan, Çev.). 3. Baskı. Ankara: Vadi Yayınları.
- Kara, İ. (2010). Başlıksız Sunum, *Türkiye 'de/Türkçede Felsefe Üzerine Konuşmalar* içinde, (yayına hazırlayan: M. Cüneyt Kaya). 2. Baskı. İstanbul: Küre Yayınları.
- Kili, S. (2003). *Atatürk Devrimi*. 8. Basım. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kocabaş, Ş. (2002). *Fizik ve Gerçeklik*. 2. Basım. İstanbul: Küre Yayınları.
- Koçak, C. (2011). *Geçmişiniz İtinayla Temizlenir*. 6. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Lewis, B. (2009). *Modern Türkiye 'nin Doğuşu* (B. B. Turna, Çev.). 3. Baskı. Ankara: Ayrıntı Basımevi.
- Mardin, Ş. (2002). *Türk Modernleşmesi* (M. Türköne ve T. Önder, Çev.). 11. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.

- Maturana, H. B. ve Francisco, G. V. (2010). *Bilgi Ağacı* (M. Ü. Eriş, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- McIntyre, A. (2001). *Erdem Peşinde* (M. Özcan, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2004). *Türk Sufiliğine Bakışlar*. 7. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ozankaya, Ö. (2002). *Cumhuriyet ya da Demokrasi*. Ankara: Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı.
- Özel, İ. (2011). *Üç Mesele*. İstanbul: Şûle Yayınları.
- Rawls, J. (2006). *Halkların Yasası ve "Kamusal Akıl Düşüncesinin Yeniden Ele Alınması"* (G. Evrin, Çev.). 2. Baskı. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rawls, J. (2007). *Siyasal Liberalizm* (M. F. Bilgin, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Rousseau, J. J. (2010). *Toplum Sözleşmesi* (V. Günyol, Çev.). 6. Baskı. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Said, E. (1979). *Orientalism*. New York: Vintage Books A Division of Random House.
- Said, E. W. (2000). *Şarkiyatçılığı Yeniden Düşünmek, Kış Ruhu* içinde (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Said, E. W. (2009). *Başlangıçlar Niyet ve Yöntem* (F. B. Aydar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve Postmodernizm* (A. Güçlü, Çev.). 2. Basım. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Searle, J. (2005). *Toplumsal Gerçekliğin İnşası* (M. Macit ve F. Özpilavcı, Çev.). İstanbul: Litera Yayıncılık.
- Şavkay, T. (2002). *Dil Devrimi*. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Shayegan, D. (2010). *Yaralı Bilinç* (H. Bayrı, Çev.). 6. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1961). *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Turner, B. S. (2002). *Oryantalizm Postmodernizm ve Globalizm* (İ. Kapaklıkaya, Çev.). İstanbul: Anka Yayınları.
- Witgenstein, L. (2007). *Felsefi Soruşturmalar* (H. Barışcan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Wittgenstein, L. (2008). *Önsöz, Tractatus Logico-Philosophicus* içinde (O. Aruoba, Çev.). 5. Basım. İstanbul: Metis Yayınları.
- Yavuz, H. (1999). 'Rasyonalite', *Modernleşme, Oryantalizm ve İslam*. 2. Basım. İstanbul: Boyut Yayınları.

The Problematical Contexts of Moral Issues by Dilemma of Rationality-Irrationality

Muhammet ÖZDEMİR *

Introduction

Conducted within the framework of Turkish culture and education system, this study is against all definitions of social rationalism. Although the moral issues which are derived from real experiments and grounded in moral metaphysics are related to empirical reasoning, the Turkish mentality sees the Enlightenment's rationalist metaphysics as merely grounded in social experiments. Here, it is thought that the whole world insists of limited rationalist axioms. Irrationalism which is alienated from the world is taken sense of rejecting to Continental's Europe's Enlightenment. The globally frowned upon irrationalism is regarded as a rejection of the continental Europe's Enlightenment. The rationalism is seen as something dignifying the human intellect. Even though this is might be true in some social conditions, the life is more wider and comprehensive than being reduced to something merely related to rationalism and there are some remarkable thinkers and authors who are against the notion of social rationalism like; Paul Feyerabend and Jean Baudrillard (1999a; 2008).

---

* Assist. Prof. Dr., İzmir Kâtip Celebi University, Faculty of Social and Human Sciences, Department of Philosophy.

Address for correspondence: İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Felsefe Bölümü, Balatçık Yerleşkesi Merkezi Ofisler II Balatçık Mahallesi Çiğli-İzmir

E-mail: muhammetozdemir34@yahoo.com

The Philosophical Background of Moral Thinking in Modern Turkey

Even though Jean-Jacques Rousseau is a French idealist rationalist philosopher, who was one of the writers of Enlightenment, he says that moral issues are related to social life or, in fact, the life itself (Rousseau, 2010, pp. 3-22). Aristotle and al-Fârâbî who are two great rationalist philosophers of the Ancient Age and the Middle Ages think that good and evil are only related to social life and it is nonsensical to think of moral issues without the society (Aristotle, 2009, pp. 17; al-Fârâbî, 1986, pp. 117-119). John Rawls also thinks that social contract depends on social reality and its demands or necessities (Rawls, 2007, pp. 305-307). Although Aristotle, al-Fârâbî and Rousseau preferred rationalist metaphysics, they are against some rationalist imposition of Platonic idealism. Coming from different tradition, Rawls is also against unchanging rationalist social norms. Unlike these metaphysical thoughts, in modern Turkey, there is an interesting mindset that unconditionally embraces Enlightenment's moral concepts and accepts them as unchangeable (Mardin, 2002, pp. 246; Kili, 2003, pp. 218-229).

What we mean from "moral issues" such as the criteria of good and evil, true and false and beautiful or ugly are based the social norms in Turkish academic culture and education system. Taking into consideration the Ludwig Wittgenstein's passage "meaning is use", we refer to the foundations of metaphysical moral concepts which are grounded in Turkish thought (Wittgenstein, 2005, pp. 41). There are four important problems in Turkish modernization. Firstly, the intellectual sources of modernization are not based on Turkish experience and this has led to the alienation to the dynamisms of real developments. Secondly, there is lack of distinction among fields of researches because of philosophical passivity and it has led to a chronic dispute on modernity. Thirdly, the alphabet reform in Turkey left the ordinary people and especially the intellectuals without authentic or functional language and this has led them to construct their thinking without traditional terminology. Finally, there is false acceptance of rationality which has taken from Enlightenment and it has led to academic exclusion of some real experiments as irrational issues (Savkay, 2002; Foucault 2006a; 2006b; Lewis, 2009; Berkes 2010; Koçak, 2011).

The Crises of Universal Moral Values

Coming from French rationalist tradition, Jacques Derrida and Jean Baudrillard have demonstrated inability of Universalist rationalism which dictates what is true in the world. Derrida refuted metaphysical criteria between rationality

and irrationality and ethical criterions of meaning in his *of Grammatology* (Derrida, 2010, pp. 75-77). Being partly different from Derrida, Baudrillard pointed out the commoditization of everything as a global power or destiny. According to him, there is merely a financial value or meaning (Baudrillard, 2008; 2010). Coming from another tradition like Rawls, Alesdair McIntyre is against all of modern theories that revolve around ethics. According to him, there is no epistemological authority in modern ethics that *decides* what “*good conduct*” is. He blames the tradition of rationalism (McIntyre, 2001, pp. 13-19).

The Dichotomy of Rationalist Knowledge and Moral Values

Actually, it may seem contradictory talking about the dichotomy of rationalist knowledge and moral issue because this study has been investigating inefficacy of rationalism in comparison to moral issues of social realism. Unlike this possibility, postmodernism has demonstrated the dichotomy between rationalist knowledge and moral values. Initially, modern humankind was not aware of distinction between intellect and real life. In time, authors and thinkers have seen that moral issues cannot be universal and moral issues can be sometimes irrational, however, in Turkey and some other cultures the modern social rationalism has been imposed by force. French author Michel Foucault has founded the notion of social standardization which is rooted in rationalism and Enlightenment. According to him, language, science, knowledge, philosophy and alphabet are tools for power and it standardize society with these tools (Foucault, 2006a; 2006b). Paul Feyerabend who is a great philosopher of science has unveiled the masks of Enlightenment’s rationalism which are related to science and ethics and temporal social norms. According to him, verification of scientific truths and their validity were depending on the use of force (Feyerabend, 1999a, pp. 281-284). Subsequently, Edward William Said has shown us what underpins Orientalism. If there is a value with rationalist science, then, why the rationalization is implemented by force? If Wittgenstein was right and moral issues could not be rational, then why rationalization is regarded as something good? According to Said, the Orientalism means the construction of identity of the Orient and afterwards making it comply with this rationalist decision (Wittgenstein, 2008, pp. 15; Said, 1979).

The Crisis of Values and the Education of Moral Values in the “New Turkey”

This study is focused on psychological and social problems caused by the artificial dichotomy between rationality and irrationality (McIntyre, 2001). *To cast the study in a more favorable light*, a non-historical position is taken, moreover, the modern Turkish thought and the related contemporary issues in the context of Turkey are investigated. According to this point of view, Turkey’s current value problems are being made understandable by a schizophrenic imagination (Shayegan, 2010) because this problem is a metaphysical problem and related to epistemological foundations of being. The paradoxes in Turkish thought have been created both impossibility of communication and created a problematic mindset that stems from foreign experiences that imposed by imported concepts. This situation became more tangible with given examples in the text and then these examples are used for intellectual practices (Özel, 2011). In this study, rationality is defined by social needs and necessities and after some necessary critique a template is suggested for social metaphysics (Feyerabend, 1999a). The basic argument of this study: Intellectual foundation which investigates value cannot be based on Enlightenment and natural science. For this reason, it is necessary to get rid of these confines.

There is a problem in Turkish thought which affects all disciplines. This problem is called a “Turkish Orientalism” (Görgün, 2003, pp. 13-31). Having an orientalist perspective is the most important problem in Turkish social sciences, especially in values education. Orientalist perspectives have caused various antinomies in Turkish thought. Academicians and intellectuals usually are not able to recognize this phenomenon. Evidently, Turkish academy is always leaning towards Enlightenment (Şavkay, 2002). The concept of Enlightenment makes it impossible to think of any matter which is unconnected with foreign experiences. Accepting this situation means the rejections of Turkish or let say indigenous experiences (Yavuz, 1999). The distinction between rationality and irrationality is the main principle of the Enlightenment. Enlightenment thinkers and writers contend that rationality encompasses and spread to the entire world. Without examining whether this distinction between rationality and irrationality is suitable for Turkish experiences, this dichotomy has entered into the Turkish thought. Then this dichotomist meaning has invaded to Turkish mindset. Now it is not possible to think that Turkish culture is really rational. Whereas rationality is accepted as a relative term because it is defined according to some human

experiences and nothing can be universal. Rationality may also be defined according to Turkish experiences. Secondly irrationality is significant especially in Western history and culture. Irrationality is not a bad thing when it is viewed in its wider meaning. This proposition should be re-evaluated in Turkish thought. The status of values in Turkish context cannot be understood through this dichotomy. This will lead to schizophrenic understanding in Turkish thought. The one is left with one alternative; either accepts that nothing is rational or aligns him or herself with the Western mind. Instead of this, it is possible to reject the dichotomy of rationality and irrationality (Gadamer, 2009). To achieve this, firstly it is necessary to embrace a historiography distinct from the Western Enlightenment. This is of course not easy and needs a useful criterion. According to this study, Turkish real needs and cultural truths can be useful criterion. Thus, this way the Turkish thought would not be neglecting its reality. Every language constructs its reality and Turkish language should be source of its truths. This means that there is proximity between Turkish truths and Turkish identity. Now this is a metaphysical point (Turner, 2002). In fact, western dichotomous notion of rationality-irrationality is also another metaphysical point. Even though the Enlightenment does not regard this fact as something related to metaphysics, yet the claim of universality is always metaphysical one. What Turkish values need is a pragmatic metaphysics. According to this study, the suggested pragmatic metaphysics should be searched in Turkey's real needs and its culture. To achieve this it is necessary to avoid the dichotomy of rationality and irrationality and to configure some meanings with constructing real Turkish historiography. That's why Turkish social reality is very important in Turkish values.

In this study, in the context of rationality and irrationality dichotomy is set from Turkish social literature. Examples based on philosophy, sociology and the history of science are given without overlooking the values. These disciplines are very important in Turkish scientific literature for detecting the paradoxes and flaws in modern history of Turkey. The effects of Orientalism are mainly felt in social sciences in modern history (Bulut, 2004).

Conclusion

The background of the problematic context of moral values in Turkey has been created by the social theories relating to Western Enlightenment. In this study some new important examples are given relating to values and these examples

Muhammet Özdemir

of values are re-evaluated. Subsequently, this study showed that Turkish moral values should not be evaluated according the benchmarks set by the Enlightenment. Social rationalism is not suitable for Turkish culture and educational system. The final conclusion is that rationalism validity is questionable in terms of moral values and thus leading to false social conditions taking when we take into consideration the special circumstances of the Turkey. There should be other intellectual sources like Turkish real life and culture.

Keywords- Value, Turkey, Language, History, Society, Necessity, Metaphysics